

FINSKANS KÄNSLOKAUSATIVA VERB OCH DERAS SATSKOMPLEMENT

—
MICHAELA PÖRN

INLEDNINGSFÖREDRAG
I SAMBAND MED DISPUTATION
VID ÅBO AKADEMI
DEN 5 NOVEMBER 2004

Titeln på min avhandling lyder: *Suomen tunnekausatiiviverbit ja niiden lausemaisest täydennykset. »Finskans känslokusativa verb och deras satskomplement.»* Vad är ett känslokusativt verb? Det är ett verb som uttrycker förorsakande av ett känslotillstånd hos en levande varelse, till exempel *heikottaa, janottaa, itkettää, pelottaa, hermostuttaa, hävettää* och så vidare.

Min avsikt med detta inledningsföredrag är att ge er — kära familj, vänner, kolleger och övriga intresserade — en inblick i vad som fascinerat mig under de senaste fem åren. Jag skall försöka belysa de viktigaste och mest intressanta resultaten med hjälp av exempelsatser som jag själv konstruerat. De som känner till min forskning vet att jag har analyserat Pekka, hans känslor och orsakerna till dem på ett systematiskt sätt genom hela avhandlingen. För att göra det mer konkret för er tänker jag idag istället utgå ifrån mig själv — mina egna känslor — här och nu.

▷

Med tanke på syfte och resultat kan man sammanfatta min avhandling i form av tre steg eller etapper. Dessa tre etapper kan man beskriva genom att dra paralleller till didaktikens tre huvudfrågor: Vad? Hur? Varför? Vad är syftet — den röda tråden — i min avhandling, det vill säga vad är det för nytt fenomen jag vill lyfta fram? Hur fungerar detta fenomen i språket, på basis av vadfrågans svar? Och varför fungerar detta fenomen som det gör?

De känslolokausativa verben är till sin syntaktiska funktion en speciell grupp av transitiva verb. Det mest centrala elementet i deras argumentstruktur är den levande varelse som upplever känslotillståndet men som ändå inte kodas som satsens subjekt utan som objekt. Om jag till exempel säger *Minua hermostuttaa* 'Jag är nervös', kan man fråga sig: Vad är det som förorsakar detta känslotillstånd, min nervositet? Med andra ord: Varför är jag nervös?

Syntaktiskt kan det framträda ett element som uttrycker orsaken till känslotillståndet, vilket kodas som subjekt i satsen: *Minua hermostuttaa tämä väitöstilaisuus* 'Den här disputationen gör mig nervös'.

Enligt allmän uppfattning är finskans känslolokausativa verb valbart kausativa. Med detta avses att man kan använda dem i såväl kausativ som i icke kausativ betydelse. Kausativ betyder att man anger orsaken, som till exempel i satsen *Minua hermostuttaa tämä väitöstilaisuus*. Icke-kausativ betyder att man inte anger orsaken, som i satsen *Minua hermostuttaa*. Orsaken kan även uttryckas i form av ett satskomplement, en bisats eller en infinitivkonstruktion, som till exempel *Minua hermostuttaa väitellä*.

Det som är intressant med dessa verb är följande fråga: betyder satsen *Minua hermostuttaa* att det inte överhuvudtaget existerar någon orsak till min nervositet eller har jag bara valt att låta bli att uttrycka

orsaken? Mitt djupa intresse för dessa verb väcktes i och med att jag upptäckte att alla känslolokausativa verb inte betydelsemässigt fungerar som valbart kausativa, utan att det även finns obligatoriskt kausativa känslolokausativa verb. Med obligatoriskt kausativt avses att det alltid existerar en orsak oberoende av om den är explicit uttryckt i satsen eller inte.

Syftet med denna avhandling var att påvisa att finskans känslolokausativa verb semantiskt, till sin betydelse, kan indelas i två olika grupper: valbart kausativa och obligatoriskt kausativa. Detta är svaret på vad-frågan. De valbart kausativa verben är sådana som uttrycker ett fysiskt eller fysiskpsykiskt tillstånd, såsom till exempel *janottaa*, *heikottaa*, *väsyttää*, *hikoiluttaa*, medan de obligatoriskt kausativa verben uttrycker rent psykiska tillstånd, såsom *hermostuttaa*, *pelottaa*, *kaduttaa*, *hävettää*. Om jag säger *Minua janottaa* 'Jag är törstig' är tillståndet förståeligt och man behöver inte ens anta att det finns någon orsak till det. Om jag däremot säger *Minua hermostuttaa*, antar man att det finns en orsak till detta tillstånd, min nervositet, trots att jag inte uttrycker den explicit. Satsen är semantiskt egendomlig utan orsak — åtminstone utan kontext — trots att den är grammatikaliskt korrekt. I den här situationen förstår säkert alla vad som är orsaken till min nervositet trots att jag inte säger det. Men utan kontext skulle den naturliga frågan vara: Vad är det som ger upphov till min nervositet?

Hur syns betydelseskilnaderna mellan valbart och obligatoriskt kausativa verb i språket? Dessa betydelseskilnader framkommer när man kombinerar de olika verben med olika satskomplement som kan uttrycka orsaken till känslotillståndet, det vill säga som kan uppträda som satsens subjekt. Detta är svaret på frågan hur.

Mitt forskningsobjekt begränsades på så sätt till *kun*-satser (*Minua hermostuttaa, kun*

katselen vastaväittäjäni), *että*-sats (Minua hermostuttaa, että katselen vastaväittäjäni) och infinitivkonstruktioner (Minua hermostuttaa katsella vastaväittäjäni). Fokus ligger följaktligen på dessa satskomplement varför också hela avhandlingen är strukturerad därefter.

För att man skall kunna beskriva hur de olika verben fungerar i olika kontexter, förutsätts en beskrivningsmodell, en teoretisk referensram. Jag har använt den konceptuella semantiken, som strävar till att ge en formell lexikalisk beskrivning av hur syntaxen och semantiken korrelerar i språket. Jag har dels påvisat hur de olika verben korrelerar med de olika satskomplementen, dels gett en formell lexikalisk beskrivning av dessa verb, förklarar varför de fungerar som de gör. Med andra ord har jag förklarat de betydelskillnader som framkommer mellan valbart och obligatoriskt kausativa verb genom att hänvisa till verbens olika lexikala konceptuella struktur. Jag skall inte gå närmare in på svaret på frågan varför, det vill säga den teoretiska beskrivningsmodellen, metodiken. Istället skall jag koncentrera mig på hur dessa betydelskillnader konkret syns i olika kontexter i språket.

Betydelskillnaden mellan valbart och obligatoriskt kausativa verb i kombination med *kun*-sats framkommer på följande sätt. *Kun*-sats i anknytning till de valbart kausativa verben kan beroende på kontexten eller situationen få två olika betydelser: antingen temporal eller kausal, medan *kun*-sats i anknytning till de obligatoriskt kausativa verben tolkas normalt som kausal. Om jag säger *Minua heikottaa, kun katselen vastaväittäjäni* kan *kun*-satsen antingen endast ange tidpunkten för det tillstånd som verbet *heikottaa* uttrycker ('Jag känner mig svag samtidigt som jag ser på min opponent, men det att jag ser på min opponent är inte orsaken till att jag känner mig svag') eller

så kan *kun*-satsen också uttrycka orsaken ('Det att jag ser på min opponent gör mig svag').

Om jag däremot säger *Minua hermostuttaa, kun katselen vastaväittäjäni* tolkas *kun*-satsen normalt som kausal: 'Det att jag ser på min opponent gör mig nervös.' Men *kun*-satsen kan även i en annan kontext eller situation få endast temporal betydelse: 'Jag känner mig nervös och det sker samtidigt som jag ser på min opponent, men det är faktiskt inte orsaken till att jag är nervös.' I den temporala tolkningen är orsaken till min nervositet implicit i samband med de obligatoriskt kausativa verben. Med andra ord existerar det en orsak till min nervositet trots att jag inte explicit uttrycker den.

Betydelskillnaden mellan valbart och obligatoriskt kausativa verb i kombination med *että*-sats framkommer på följande sätt: *Että*-sats i anknytning till valbart kausativa verb gör hela satsen semantiskt egendomlig (#*Minua heikottaa, että katselen vastaväittäjäni*), medan *että*-sats i anknytning till obligatoriskt kausativa verb gör satsen semantiskt korrekt (*Minua hermostuttaa, että katselen vastaväittäjäni*). Om jag vill uttrycka 'Det att jag ser på min opponent gör mig svag' kan jag inte säga *Minua heikottaa, että katselen vastaväittäjäni*. Jag har påvisat att för att *että*-sats skall kunna uttrycka orsaken i anknytning till valbart kausativa verb krävs ett *se*-pronomen. Om jag säger *Minua heikottaa se, että katselen vastaväittäjäni* är saken klar. I samband med de obligatoriskt kausativa verben däremot är satsen semantiskt korrekt oberoende av om *että*-satsen föregås av ett pronomen *se* eller inte: *Minua hermostuttaa, että katselen vastaväittäjäni* eller *Minua hermostuttaa se, että katselen vastaväittäjäni*.

Det som är intressant och viktigt här är det att dessa sats får två helt olika betydelser beroende på om *se* är med i satsen

▷

eller inte. Om jag säger *Minua hermostuttaa se, että katselen vastaväittäjäni* betyder det 'Det att jag ser på min opponent gör mig nervös'. Om jag däremot säger *Minua hermostuttaa, että katselen vastaväittäjäni* betyder det någonting helt annat, nämligen 'Jag är nervös att jag skall se på min opponent'. Det inte säkert att jag ser på honom, det är hypotetiskt och till och med ickeönskvärt. Det betyder att *että*-satsen är icke-faktiv. Det som ger upphov till nervositeten är inte själva handlingen, det att jag konkret ser på min opponent, utan endast tanken på att jag i misstag skulle råka se på honom. Den icke faktiva tolkningen beror på att det känslokausativa verbet *hermostuttaa* är icke-faktivt, såsom också till exempel *pelottaa* (*Minua pelottaa, että katselen vastaväittäjäni*). De flesta känslokausativa verb är dock faktiva, vilket betyder att hela uttrycket får en faktiv tolkning. Om jag till exempel säger *Minua hävettää se, että katselen vastaväittäjäni* eller *Minua hävettää, että katselen vastaväittäjäni* betyder det 'Jag skäms över att jag ser på min opponent' oberoende av om pronomenet *se* är med eller inte. I denna sats är *että*-satsen faktiv: det att jag ser på min opponent är faktiskt sant.

Jag har betonat att i sådana fall *että*-satsen uttrycker en okontrollerbar handling som sker i framtiden blir hela satsen oftast till sin betydelse egendomlig. Om jag säger till exempel *Minua hävettää, että putoan lattialle huomenna* tycker de flesta att 'så kan man ju inte säga'. Varför inte? Orsaken är den att man oftast inte är medveten om en okontrollerbar handling som skall ske någon gång i framtiden. Jag har försökt framhäva att denna sats är betydelsemässigt korrekt i en sådan situation där jag faktiskt är medveten om att jag kommer att ramla på golvet. Antingen sker denna handling avsiktligt — till exempel om det är frågan om att jag är med i en teaterpjäs och det

ingår i min roll att jag skall ramla på golvet — eller så sker handlingen oavsiktligt men medvetet, som till exempel om min kollega har berättat för mig på förhand att han kommer att skuffa ner mig så att jag ramlar på golvet. Medvetenheten är ett viktigt semantiskt drag som bör ingå i den formella beskrivningen av verbets semantik.

Betydelseskillnaden mellan valbart och obligatoriskt kausativa verb i kombination med infinitivkonstruktioner framkommer på följande sätt. Infinitivkonstruktioner i anknytning till obligatoriskt kausativa verb är relativt vanliga, till exempel *Minua hermostuttaa katsella vastaväittäjäni*, medan de i anknytning till valbart kausativa verb är väldigt sällsynta. Jag har dock observerat och påvisat att infinitivkonstruktioner är möjliga med vissa valbart kausativa verb, men inte möjliga med vissa andra. Om jag säger *Minua heikottaa nyt istua alas* så förstår ni säkert vad jag menar: 'Jag känner mig svag och skulle inte vilja sätta mig ner'. Om jag däremot säger *Minua janottaa juosta kotiin*, förstår ni kanske inte vad jag försöker säga. Satsen är egendomlig. För det första skiljer sig infinitivkonstruktionerna från de övriga satskomplementen vad beträffar den temporala strukturen. Det är nästan omöjligt att den handling som infinitiv verbet uttrycker skulle ske tidsmässigt före den handling som matrissatsen uttrycker. För det andra kan en fysisk handling orsaka ett annat fysiskt tillstånd endast under den förutsättningen att orsaken verkligen sker före följden.

Enligt allmänt antagande förutsätter ett orsaksförhållande det att orsaken sker tidsmässigt före följden. Om jag säger *Minua janottaa nyt, kun juoksin niin kovaa vauhtia* börjar orsaken, springandet, tidsmässigt före följden, före jag blir törstig.

Jag har lyft fram det fenomenet att orsaksförhållandet kan precis vara det motsatta i dessa konstruktioner: satsen som ut-

trycker följden kan tidsmässigt föregå den sats som uttrycker orsaken. I satsen *Minua heikottaa nyt istua alas* börjar känslan av svaghet före jag konkret sätter mig ner — trots att infinitiv verbet uttrycker orsaken. Med andra ord bör man tolka satsen på så sätt att det egentligen är själva tanken på det att jag skall sätta mig ner som ger upphov till det att jag känner mig svag — trots att jag ännu inte satt mig ner. Jag har försökt påvisa att om en sådan temporal tolkning är möjlig i satsen, är det känslokausativa verbet fysisk-psykiskt. Om en sådan tolkning däremot är omöjlig, som i satsen *Minua janottaa juosta kotiin*, är det känslokausativa verbet rent fysiskt. Med andra ord kan de valbart kausativa verben indelas i fysisk-psykiska och fysiska verb, medan de obligatoriskt kausativa verben är rent psykiska.

Ett intressant problem i min avhandling är det att jag försöker hålla satsens semantik och pragmatik isär. Jag är dock medveten om att gränsen mellan dessa kan vara otydlig ibland. Låt oss återgå till satsen *Minua hermostuttaa katsella vastaväittäjäni*. Om man går ett steg djupare och analyserar denna sats kan man kanske tycka att det inte är själva handlingen (det att jag konkret ser på min opponent) som ger upphov till att jag är nervös, utan det att jag är rädd för opponentens knepiga frågor, att jag sovit dåligt i natt eller något annat. Dessa saker är sådana som inte finns specificerade i uttrycket *Minua hermostuttaa katsella vastaväittäjäni*. Alla sådana tolkningar eller slutsatser är pragmatiska. Det språkliga uttrycket kan specificera endast en begränsad mängd betydelse. Men på basen av denna specificerade betydelse kan man dra olika slutsatser som grundar sig förutom på det språkliga uttrycket även på tolkarens olika uppfattningar om världen. Dessa är pragmatiska tolkningar. Eftersom pragmatiska tolkningar inte ingår i språkets kod behöver inte dessa tolkningar ingå i den

formella lexikala beskrivningen av språket.

Alla problem som hänger samman med de känslokausativa verben är naturligtvis inte lösta. Gränsen mellan de valbart och obligatoriskt kausativa verben är inte strikt. Det finns ingen regel utan undantag — åtminstone inte i språkvetenskapen. Med tanke på fortsatt forskning skulle det vara skäl att undersöka närmare betydelskillnaderna inom de två olika verbgrupperna. Man kan ännu säkert specificera olika undergrupper. Speciellt bland de obligatoriskt kausativa verben finns skillnader i hur starkt de kräver att man antar en orsak. Till exempel verben *pelottaa* och *ujostuttaa* verkar ett steg mer självständiga än *kaduttaa* och *harmittaa*. Det skulle även vara intressant att tillämpa dessa resultat, dels genom att jämföra de semantiska fenomenen med svenskans motsvarande system, dels genom att undersöka de känslokausativa verben ur ett inlärnings- eller didaktiskt perspektiv.

Låt oss till slut betrakta följande uttryck och deras svenska motsvarigheter utan att djupare förklara fenomenet: *Minua hävetää, että kirjoitin väitöskirjan*. Om någon frågar: Vad skäms du över? kan jag svara: Jag skäms över **att** jag skrev en doktorsavhandling. Om någon frågar: Varför skäms du? kan jag svara: Jag skäms **därför att** jag skrev en doktorsavhandling. Dessa två satsers (*att* och *därför att*) betyder samma sak: de uttrycker orsaken till att jag skäms. Låt oss betrakta följande sats: *Minua kaduttaa, että kirjoitin väitöskirjan*. Om någon frågar: Vad ångrar du? kan jag svara: Jag ångrar (mig) **att** jag skrev en doktorsavhandling. Om någon däremot frågar: Varför ångrar du dig? ger jag inte samma svar om jag använder prepositionsuttrycket **därför att**. Satsen *Jag ångrar mig därför att jag skrev en doktorsavhandling* betyder inte samma sak som satsen *Jag ångrar mig att jag skrev en doktorsavhandling*. Det som jag ångrar att jag

gjort är implicit, med andra ord är inte uttryckt i satsen *Jag ångrar mig därför att jag skrev en doktorsavhandling*. På frågan varför ångrar du dig? bör jag däremot svara till

exempel Jag ångrar (mig) att jag skrev en doktorsavhandling **därför att** jag inte kan besvara svåra frågor genom att säga: »Jag vet inte, jag är ju bara doktor.» ■

MICHAELA PÖRN *Suomen tunnekausatiivit ja niiden lausemaiset täydennykset*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1009. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004.

Institutionen för lärarutbildning, Åbo Akademi, PB 311, 65101 Vasa
Sähköposti: *mporn@abo.fi*